

SUOMEN SAAMELAISPERÄISISTÄ PAIKANNIMISTÄ

Saamelaisperäisten paikannimien tutkimus on suomalaisessa nimistöntutkimuksessa jäänyt melko vähäiselle huomiolle, huolimatta siitä, että kyseessä on laajasti ja sitovasti Suomen nimistöstä osoitettu lainakerrostuma. T. I. Itkosen vuonna 1948 julkaiseman kartoituksen jälkeen aiheita ovat käsitelleet hänen poikansa Terho Itkosen (1993a, 1993b) lisäksi vain harvat tutkijat. Siksi on ilahduttavaa, että Virittäjässä 2/2002 on peräti kaksi aiheeseen liittyvää kirjoitusta. Eeva Maria Närhi esittää kirjoituksessaan *Pari harvinaista vesistö-nimeä* saamelaisen lainaselityksen Suomesa kahdessa paikassa tavattaville *Outamo*-paikannimille. Ritva Liisa Pitkänen taas esittelee arkeologi Unto Salon laajan tutkimuksen *Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta*, jossa tekijä perustelee uutta teoriaansa Hämeen ja Satakunnan esihistoriasta muun muassa saamelaisperäisillä paikannimillä.

VESISTÖNIMISTÄ

Närhen käsittelemät *Outamo*-nimet ovat erinomainen esimerkki siitä, että paikan luonteen tarkastelu on tarpeen saamelaisperäisen nimistön selvitystyössä. T. I. Itkosen kuuluisa saamelaisperäisten nimien korpus on oikeastaan luettelo vailla tarkempaa etymologista ja onomastista argumentaatiota. Paikkojen nimeämisperusteita Itkonen ei pohtinut, eikä lukijalle tarjota selvää tietoa siitä, millainen paikka kulloinkin

on kyseessä. On kyllä totta, että nimiin sisältyvien vieraiden lekseemien tunnistaminen on substraattinimistön analyysissä ensisijaista. Tässä työssä paikkojen luonteen tarkastelu kuitenkin tuo vahvistusta moneen etymologiaan. T. I. Itkosen aikaan tällainen aineiston käsittely ei tietysti olisi ollut yhtä helppoa kuin nykyään. Tarkkojen karttojen olemassaolo antaa nykytutkijalle mahdollisuuden selvittää useimpien maastokohteiden muodot täsmällisesti oman työpöytänsä äärellä, joskin kenttätyöt paikan päällä olisivat silti monasti hyödyksi.

Outamo-nimet valaisevat myös sitä, millaisia ongelmia saamelaisperäisten paikannimien tutkija joutuu kohtaamaan. Toisinaan löytyy useita mahdollisia lainaoriginaaleja, joista toiset voivat olla semanttisesti, toiset äänteellisesti sopivampia. Vaikka Närhen perusteleva yhdistys inarinsaamen eräissä vesistötermeissä esiintyvään johdokseen *-ovdam*, *-ovdem* on merkityksen kannalta vakuuttava, on syytä selvittää tarkemmin myös sanojen äänteellistä suhdetta. Saamen *ovda*-vartalossa useissa kielissä tavattava labiaalivokaali on syntynyt *v:n aiheuttaman sekundaarin labiaalistumisen kautta, ja kantasaamen muodoksi on rekonstruoitava **evte-*; vrt. kildininsaamen *ēvd-* 'esi-, etu-'. Vanhoissa ja suhteellisen nuorissakin saamelaisissa lainoissa kantasaamen **ε* ja sen myöhemmät edustajat on normaalisti korvattu suomen *i*:llä; vrt. esim. peräpohjalaismurteiden *kika* 'lumipaakku' ▷

< saam. *čahki* id., ja paikannimet *Inari* ja *Ivalo* < inarinsaamen *Aanaar*, *Avveel* (kantasaam. **enār*, **evēlē*). Tälläinen korvaus tuskin kuitenkaan tulisi konsonantin **v* edellä kyseeseen, sillä diftongi *iu* (**Iutamo* tms.) olisi fonotaksin kannalta epätavallinen. Äännekorvaus **ev* > sm. *ou* tuntuu siksi mahdolliselta, mutta rinnakkaistausten puuttuminen tuo etymologiaan annoksen hypoteettisuutta. Mahdotonta ei ole sekään, että myös Etelä-Suomessa puhutuissa saamelaiskielissä on sanan *ovda*-vastineessa ollut labiaalistunut vokaali, mutta kadonneiden kielten tuntemattomilla ääntenmuutoksilla operointi ei tietysti etymologiassa ole suositeltavaa.

Kun siirrytään lekseemeistä morfologiaan, monitulkintaisuus ei ainakaan väheine. Nimistöhan ei tunnetusti noudata sanamuodostuksen sääntöjä yhtä tiukasti kuin kielen muu sanasto, ja tämä koskee etenkin lainoja. Lainautumisprosessissa sekä reduktiot että hyperkorrektit lisäykset voivat tuottaa etymologisesti sekundaareja suffikseja, tai paremminkin suffiksilta näyttäviä aineksia. Toisaalta nimien saamelaisissa lähtömuodoissa voi olla esiintynyt johdoksia, joilla ei ole tarkkaa vastinetta nykysaamen sanastossa.

Saamessa suffiksit ovat hyvin alttiita kulumiselle, ja tämän kulumisen seurauksena useissa saamen kielissä on tapahtunut jyrkkä typpologinen muutos kantasaamen agglutinoivasta järjestelmästä voimakkaasti fusionaaliseen morfologiseen tyyppiin. Etelä-Suomessa puhutut kadonneet saamen kielet taas näyttävät tuntemamme paikannimistön perusteella äänteellisesti konservatiivisemmilta, mutta tämä kuva voi myös olla metodologisten tekijöiden aiheuttama kangastus. Kun suorat tiedot kyseisistä kielistä puuttuvat, voidaan suomeen lainatuista nimistä luotettavasti tunnistaa lähinnä konservatiiviset ainekset, joilla on äänteellisesti suoraviivainen vastine nykysaamelaisella

taholla. Saamelaisperäisten paikannimien morfologinen epäselvyys voikin olla merkki lähtökielten äänteellisestä innovatiivisuudesta. On selvää, että jos lainanantajakielet ovat olleet vaikkapa koltan- tai kilidininsaamen tavoin hyvin »kuluneita», monet lainanimet on omaksuttu suomeen morfologisesti hämärtyneessä muodossa.

Esimerkiksi ongelmallisesta suffiksiaineksesta käy juuri *Outamo*-nimien *-mo*. Asu sopii hyvin yhteen inarinsaamen johdoksen *-oudam*, *-oudem* kanssa, mutta tässäkin asiaa tulisi mieluummin tarkastella rekonstruoidun kantasaamen kuin nykysaamelaisien kielten pohjalta. Johdoksen korkeaa ikää voi epäillä, kun vastaavaa ei ainakaan sanakirjojen valossa muista saamen kielistä tavata. Ei silti ole mahdotonta, että inarinsaame olisi yksin säilyttänyt tällaisen johtofossiilin — eikä muiden saamelaiskielten sanastoakaan ole merkitty muistiin niin täydellisesti, että kysymys voitaisiin lopullisesti ratkaista.

Joka tapauksessa samanlainen suffiksi esiintyy useissa muissakin saamelaisperäisissä paikannimissä, ja yleensä sillä ei ole suoraa korrelaattia nykysaamessa. Esimerkiksi Nilakan ja Viitasaaren länsipuolella olevan Kivijärven suuret *Vuonamonlahti*-nimiset lahdet sisältävät selvästi saamen sanan *vuotna* 'vuono', vaikkei saamesta *m*-aineksista johdosta tunnetakaan (yhdistyksen esitti jo T. I. Itkonen). Vanhastaan tuttu on myös *Kuk(k)asjärvi*, *Kukkanen* -nimisten pitkien järvien nimen etymologia (< saam. *guhkki*, attrib. *guhkes* 'pitkä'). Näiden lisäksi esiintyy muoto *Kukkamo* pitkänomaisen järven nimenä noin 10 kilometriä Keuruun kirkonkylästä pohjoiseen. Kyse on epäilemättä samasta saamelaisesta lekseemistä, mutta suffiksin *-mo* tausta jää tässäkin epäselväksi.

Kiinnostava *-mo*-aineksinen vesistö-nimi on Itä-Suomessa Savitaipaleen pohjoispuolella olevan suuren järven nimi *Kuo-*

limo. Nimi ei näytä omapohjaiselta — mistään *kuolla*-verbin johdoksesta ei selvästi ole kyse. Luontevampi on vertaus saamen sanaan *guolli* 'kala'. Sana sopii suuren järven nimeämisperusteeksi: alueen aiemmille saamelaisille asukkaille kalaisan järven on täytynyt olla keskeinen toimeentulon lähde. Mutta vaikka nimen sisältämä leksikaalinen aines voidaankin tunnistaa, on alkuperäisen nimen tarkka rekonstruointi mahdotonta; voidaan vain vertailla erilaisia mahdollisuuksia. Läntisellä saamelaisalueella tavataan sanasta *guolli* johdettu supistumaverbi *gullet* 'kalastaa', ja nimi voisi olla tästä muodostettu verbaalinomini. Toisaalta monet saamesta suomeen lainatut *-mo*-nimet ovat selvästi nominikantaisia, kuten vaikkapa *Petsamo* < koltansaamen *Piäccâm* (vrt. *piä'cc* 'mänty').

Kuinka *Outamon* saamelaiseen lainaselitykseen on esitetyn valossa suhtauduttava? Kyseessä ei ole vanhastaan tunnetun *Kukasjärvien* ja *Nuukсион* tapainen etymologinen selviö. Rinnastus saamelaiseen *ovda(m)*-vartaloon on semanttisesti vakuuttava, muttei ääntellisesti aivan ongelmaton. Muitakin mahdollisia saamelaisia lähtöasuja on tarjolla: kokonaan ei voida torjua Närhen mainitsemia vaihtoehtoja *vuovdi* 'metsä' tai *vuovda* 'uuttu (munituspönttö)', vaikkei yhdistys näihin sanoihin olekaan merkityksen kannalta yhtä suoraviivainen. Monitulkintaisuudesta huolimatta nimityypin saamelainen alkuperä näyttää silti todennäköiseltä. Kun kyseessä ovat luonnonpaikkojen nimet, jotka eivät selity suomen pohjalta, ei saamelainen alkuperä ole yllättävä — pikemminkin odotuksenmukainen. Topografiset nimet lainautuvat helposti substraattikielistä, ja suomen kielessä esiintyvä laaja-alainen saamelaissubstraatti on jo hyvin tiedossa aiemman sanaston- ja nimitystutkimuksen ansiosta.

En tässä yhteydessä malta olla käsittelemättä erästä toista oletettavasti saamelais-

peräisiä vesistönimityyppiä, jossa, kuten myös *Outamon* tapauksessa, saamelaista lainaselitystä voidaan tukea paikan luonteen tarkastelulla. *Ilomantsinjärven* nimelle ei ole esitetty tyydyttävää selitystä. Ilomantsin kaupungin nimi on epäilemättä takaperoisjohdos tästä hydronymistä, kuten asutusten nimet usein. Nimeä on syytä epäillä lainaksi jo pelkästään sen suomen kielelle vieraan äännerakenteen vuoksi.

Saamesta näyttääkin löytyvän lainaoriginaali, jonka pohjalta sanan outo äänneasu selittyy. Lainalähteeksi sopii kantasaamen **elēmāñčę* 'ylimmäinen' (> pohjoissaamen *alimuš*: *alimužža*-). Kantasaamen **ę* olisi korvattu suomessa *i*:llä kuten muissakin lainoissa (ks. edellä); yhtymä **ñč* taas selittäisi luontevasti suomen poikkeuksellisen konsonanttityhtymän *-nts-*. Äänteellisesti yhdistys on jokseenkin suoraviivainen. Spatiaalinominien superlatiivijohtimessa *-muš* on kyllä saamessa labiaalivokaali, joka ei sovi hyvin yhteen *Ilomantsissa* tavattavan *a*:n kanssa. Ongelma ei kuitenkaan ole ylittämätön, sillä labiaalivokaali on syntynyt analogisesti toisen, yleisemmän superlatiivijohtimen *-mus* pohjalta (Korhonen 1981: 248–249). Analogian ei ole tarvinnut toteutua Ilomantsin seudulla joskus puhutussa kadonneessa saamelaiskielessä.

Semanttisesti 'ylimmäinen' sopii hyvin Ilomantsinjärven nimeksi. Järvi on ylimmäinen vesistössään; siihen laskevat joet saavat alkunsa soista, eikä niiden varrella ole järviä. Paralleeleiksi sopivat suomen lukuisat *Ylemmäinen-*, *Ylimmäinen-* nimiset järvet. Tosin saamessa vartaloa *al(li)-'ylä-* ei nykyisin käytetä vesistöihin viittaavana; sen paikan on ottanut spatiaalimoni *badji-* 'ylä-'. Tällä vartalolla ei kuitenkaan ole vastineita saamen ulkopuolella, eikä siitä myöskään ole löytenyt jälkiä Suomen nimitystöstä. Näin voi olettaa, että olipa sen alkuperä mikä hyvänsä, se on epäilemättä sekundaari. On mahdollista, että nyt kadon-

neissa eteläisemmissä saamen kielissä tätä sanaa joko ei ollut tai sen funktio oli toisenlainen.

Oletukselle *Ilomantsinjärven* saamelaisesta alkuperästä voidaan osoittaa maantieteellisesti läheinen rinnakkaistapaus. Ilomantsista noin kolme peninkulmaa koilliseen, lähellä Venäjän rajaa, on *Ilajanjärviniminen* järvi. Järveen laskee luoteesta *Ilajanjoki*, joka saa alkunsa *Ilajansuosta*. Tässäkin on kyseessä vesistönsä ylimmäinen järvi, ja näin ollen *Ila-* on luontevasti tulkittavissa heijastumaksi kantasaamen varjosta **elē-* 'ylä-'. Nimen tarkka morfologinen tausta jää kuitenkin epäselväksi, sillä sopivaa **j-*aineksista johdosta ei nykysaamessa näytä esiintyvän. Tämä ei kuitenkaan ole vakava este etymologialle, kun oletettu motivaatio sopii hyvin paikan luonteeseen.

SAAMELAISPERÄISET NIMET ASUTUSHISTORIAN LÄHTENÄ

Saamelaisperäisiä paikannimiä käsittelee myös arkeologi Unto Salo uudessa tutkimuksessaan *Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta*. Salo on tutkimuksessaan yhdistänyt vakuuttavasti todisteita nimistöntutkimuksesta, kansanperimästä ja arkeologiasta ja perustellut teoriaa, jonka mukaan Häme ja Satakunta ovat varhaisella rautakaudella olleet saamelaisten asuttamia, ja vasta myöhemmin on rannikolta aluksi Kokemäenjokea myöten levinnyt suomalaisasutus syrjäyttänyt sen. Salon analyysi on vakuuttava, vaikka hänen esittämässään paikannimistön analyysissä on myös puutteita. Koska Ritva Liisa Pitkänen ei Virittäjässä olleessa esittelyssään ota laajemmin kantaa Salon esittämien yksittäisten lainaetymologioiden pätevyYTEEN, on niitä syytä arvioida tarkemmin muutamilla poiminnolla sekä uskottavista että vähemmän vakuuttavista alkuperän selityksistä.

Vakuuttavimmat Salon kokoamista etymologioista ovat enimmäkseen joko T. I. Itkosen tai Terho Itkosen esittämiä. Näitä vanhastaan tunnettuja selviä lainanimityyppejä ovat esimerkiksi *Konta-*, *Kontan-*, *Kontaan-* < saam. *goddi* 'peura', *Kukas-* < saam. (attribuuttimuoto) *guhkes* 'pitkä', *Runo(n)-* < saam. *rotnu* 'maho vaadin', *Tolva(s)-* < saam. *doalvi* 'poron, peuran juoksu', *Siita-*, *Siiti-* < saam. *siida* 'lapinkylä', *Suono-* < saam. *suotnju* 'vetinen suo' ja *Posion-* < saam. *boasšu* 'kodon perä' (alk. 'perä, pohja'). Joihinkin tällaisiin lainanimipesyeisiin on Salo löytänyt uusia jäseniä, kuten Vammalan *Uosso*, joka rinnastuu luontevasti Mouhijärven *Uotsolaan* ja muualla suomessa tavattaviin *Vuosso-*, *Vuotso-*, *Uotso-*nimiin; lähtökohtana on saamen appellatiivi *vuohčču* 'kapea vetinen suo'.

Uskottavalta näyttää myös *Köyliöjoen* nimen yhdistys saamen sanaan *geavli* 'kaari jne.'. Tässä Salo viittaa Jalmary Jaakkolaan (1911). Jaakkola itse ei kuitenkaan pitänyt nimeä saamelaisperäisenä, vaan oletti sen sisältävän saamen *geavli*-sanan vanhan etymologisen vastineen **köyli*, joka olisi sittemmin appellatiivina kadonnut suomen kielestä. Suora lainaus saamesta on kuitenkin luontevampi selitys. Nimi sopii hyvin joen mutkaisuuteen. Tueksi voidaan esittää rinnakkaistapauksia: Nastolan, Orimattilan ja Artjärven alueella virtaa peräti kaksi *Köylinjoki*-nimistä jokea, jotka ovat voimakkaasti meanderoituneita. Toinen näistä laskee Orimattilassa Palojoen kautta Porvoonjokeen, toinen taas Artjärvellä Haltiajokeen.

Hieman epäröiden Salo suhtautuu *Kälkä*-nimien yhdistykseen koltansaamen sanaan *keälg* 'jäkälää kasvava kangasmaa'. Ainakin osa Suomen *Kälkä*-nimistä heijastaa pikemminkin saamen sanaa *geađgi* 'kivi', mutta eri selitysvaihtoehtoja pitäisi arvioida paikkojen luonteen valossa. Koltansaamen sanaan *vääll* 'väylä' Salo taas

vertaa Honkilahden *Vaaljokea*; T. I. Itkonen johti kyseisestä saamen sanasta Oulujoen *Vaalan* ja Sodankylän *Vaalajärven*. Hyvin etelässä sijaitsevan nimen kytkeminen tähän on kuitenkin kronologisesti ongelmallista, sillä *vääll* on johdos sanasta *väällad* 'kaataa nestettä; valaa', joka itsessään näyttää melko myöhäiseltä lainalta suomesta.

Salon aineistossa on kuitenkin yllä mainittuja *Vaal-* ja *Kälkä-*nimiä ongelmallisempiakin tapauksia. Vuosikymmenten mittaan on muodostunut jo jonkinlaiseksi perinteeksi, että etenkin historian tutkimuksen piirissä saamelaisia paikannimietymologioita käsitellään varsin löyhästi, ilman kielitieteellistä argumentaatiota. Lisäksi lähteissä mainitut saamen sanat on usein kirjoitettu väärin, eikä yleensä ole mainittu, mihin saamen kieleen ne kuuluvat, mikä osaltaan vaikeuttaa selitysten arviointia saamen kieliin perehtymättömien tutkijoiden keskuudessa. Näin on syntynyt lukuisa joukko tutkimuskirjallisuudessa kiertäviä spekulatiivisia nimiselityksiä ja saamenkielisiä epäsanoja.

Salokin mainitsee usein saamelaisperäiseksi oletetun *Hervannan*, jonka nimessä kuitenkin esiintyy kantasaamelle vieras äänne *h*. Nimistössä muuallakin esiintyvän *Herva-*aineksen vertailukohtaksi on esitetty pohjoissaamen alkuperältään tuntematonta sanaa *hearva* 'koriste'. Etymologia on semanttisesti epäilyttävä, ja saamen sana vaikuttaa *h*-konsonantin vuoksi myöhäsyntyiseltä. Äänteellisesti ongelmallista on myös *lidesjärven* vertaaminen saamen sanaan *idja* 'yö', kun vaille selitystä jää sekä sananloppuinen *s* että sanansisäinen *d*; sanan kantasaamelainen muoto oli **ije*, ja pohjoissaamen *-dj-* on myöhäisen kehityksen tulosta. Toisaalta Suomen *Iijärvi-*nimet luultavasti johtuvat saamen 'yöstä', kuten on yleensä ajateltu; saamessa *idja* esiintyy laajalti etenkin hydronymien määriteosana. Näiden nimien motivaatio tuskin kuiten-

kaan on 'yöpymispaikka', kuten Salo esittää, sillä usein ne liittyvät suuriin vesistöihin ja maaston muotoihin. Ei ole tiedossa, mikä kyseisten nimien motivaatio on ollut, mutta on kiintoisaa, että Suomessa on myös kaksi *Yövesi-*nimistä järveä, Ristiinassa ja Rantasalmella.

Epäuskottava on T. I. Itkosen (1920, 1926) esittämä nimien *Arajärvi* ja *Arasalo* yhdistäminen saamen verbiin *árrit* 'estää, häiritä jne.', josta hän itsekin myöhemmin luopui (vrt. 1948 I: 104). Nimissä ei esiinny mitään nominaalistavaa suffiksia, ja pelkän verbivartalon esiintyminen nimen määriteosana on ongelmallinen ajatus. Semanttistakaan motivaatiota nimille on vaikea nähdä: saamen verbin oikea käännös olisi lähinnä 'häiritä, estää häiritsemällä; hätyytellä, hätistää', eikä sillä viitata maastossa oleviin esteisiin. Sen sijaan *Ara-*paikannimiä olisi kenties aiheellista verrata kantasaamen sanaan **ārē* 'somerikko, kivikko' (Lehtiranta 1989, no. 56), mutta olisi tarkistettava, sopiiko selitys paikkojen luonteeseen. Nimityypin mahdollista saamelaista alkuperää tukisi se, että Lapissa tavataan useita *Ara-*nimiä.

Hyvin spekulatiivista on suomalaisten nimien vertaaminen saamelaisiin paikannimiin, joita ei lainkaan tavata kielessä appellatiiveina. Salo esittää varovaisen otaksuman, että *Mallasveden* nimi voisi olla yhteydessä Kilpisjärven *Malla-*tunturinniemiin. *Mallaa* käytetään Länsi-Lapissa suppealla alueella reuna- tai kylkivaaran nimissä, mutta sanalla ei ole appellatiivista käyttöä. Muutenkin suuriin maastokohteisiin viittaava nimistö on saamelaisalueella paljolti etymologisesti hämärää. Voi arvella, että osa kyseisistä nimistä on peräisin hävinneistä pohjoisen Fennoskandian substraattikielistä, jotka oletettavasti syrjäytyivät melko myöhään etelämpää levinneen kantasaamen tieltä, joskin ajatusta on mahdotonta varmentaa. Niiden yhteys samantapai-

siin eteläisempiin nimiin on todennäköisesti vain näennäistä.

Huolimatta aineistoon mukaan tulleista epätyytyttävistä etymologioista Salon päätelmiä ei ole syytä kyseenalaistaa. Hänen saamelaisperäiseksi olettamansa nimistö sisältää joka tapauksessa runsaasti uskottavia etymologioita. Lisäksi Kokemäenjoen vesistön saamelaisnimistön määrää voidaan helposti kasvattaaakin. Seuraavia etymologioita käsittelen yksityiskohtaisemmin tulossa olevassa Etelä-Suomen saamelaisperäistä nimistöä koskevassa tutkimuksessani. Harjavallan *Raasansuo*, *-kulma*, *-oja* jne. ja Nokian *Raaskorpi* sisältävät saamen sanan *rássi* 'ruoho, heinä', Kokemäen *Pahdinginkoski* (jo T. I. Itkosen selitys) ja Tyrvään *Paahtankallio* taas sanan *bákti* 'kallio' (vrt. pohjoisten murteiden lainasanaan *pahta*). Kullaan *Palusjärvi* taas vertautuu luontevasti saamen sanaan *bálggus* 'poron, peuran elinpiiri'; vrt. myös saamen *bálggis* 'polku' ja koltansaamen *paalgâs* 'porojen, peurojen kesälaidun'. *Uosso*-nimiin voidaan lisätä ainakin suopeltojen nimet *Uossu* (Vesilahti), *Vuosio* (Äetsä) ja *Vuossio* (kaksi esiintymää: Pyhäranta ja Karjala Tl.). Tyrvään asutusnimi *Moitusmaa* (ja kaiketi tästä johtunut harvinainen sukunimi *Moitus*) sisältää 'talvista peuranpyyntiä' tarkoittavan sanan, vrt. inarinsaamen *myejđi*. *Keijärvi*-järvennimet (kaksi esiintymää: Kullaa ja Ylöjärvi) taas sopivat hyvin yhteen inarinsaamen sanan *kiejâ* 'jälki (esim. lumessa)' kanssa.

Substraattinimistö tarjoaa vakuuttavaa todistusaineistoa etnisestä historiasta. Salonkin teoria Kokemäenjoen historiallisesta saamelaisasutuksesta nojaa viime kädessä paikannimievidenssiin; sen puuttuessa mallia olisi vaikeata todistaa sitovasti. Kuitenkin saamelainen nimiaines Hämeessä ja Satakunnassa osoittautuu niin vankaksi, että ajatusta Kokemäenjoen muinaisesta saamelaisasutuksesta on tuskin mielekäästi

asettaa kyseenalaiseksi, kun tulkinta vielä korreloi kansanperimän ja arkeologisen aineiston kanssa.

Salo päätyy kuitenkin olettamaan suomalaisten olevan rannikkoseutujen muinaisia asukkaita. Tulkinta tietysti sopii viime vuosikymmeninä paradigman asemassa olleeseen jatkuvuusteoriaan, jonka mukaan suomalaisten kielelliset esi-isät ovat asuttaneet Lounais-Suomea läpi koko pronssikauden. Näkemykselle ei kuitenkaan ole osoitettu sitovia perusteluja, ja siihen liittyy kronologisia ja areaalisia ongelmia etenkin kielitieteen puolella. Näitä ongelmia olen käsitellyt yhdessä Aslak Aikion kanssa toisaalla (Aikio ja Aikio 2001).

Oletusta suomalaisasutuksen jatkuvuudesta Lounais-Suomessa ei tietääkseni ole ennen tarkasteltu substraattinimistön valossa. Lounaisimmasta Suomesta on osoitettu vain muutamia saamelaisperäisiä paikannimiä, mutta syynä tähän on lähinnä tutkimuksen puute. Alueella esiintyy samoihin lainanimityypppeihin kuuluvia saamelaisnimiä kuin muuallakin Suomessa; suurta eroa sisämaahan nähden ei näytä olevan. Näitäkin nimiä, joista alla on esimerkkejä, käsitellään tarkemmin tulossa olevassa tutkimuksessani.

Varsin suoraviivaisia lainaselityksiä ovat Askaisten pitäjän suuri saari *Livonsaari* < saam. *livva-* 'peuran, poron makuu' (vrt. Lapin *Livo*-nimiin), Liedon *Piksmäki* ja Maskun *Piiksvuori* < saam. *biksa* 'linnun rintalasta' (vrt. Lapin *Piiksi*-nimiin), Nummen pyöreä kalliomäki *Siitoinmäki*, Ypäjällä oleva pieni kallio *Siitoommäki*, Lopen *Seitmäki* ja Kiskon Kärkelässä oleva suuri kivi *Siitinvaha* < saam. *sieidi* 'seita' (ii:lliset asut voisivat periaatteessa heijastaa myös sanaa *siida* 'lapinkylä'), Yläneen *Raaskorpi*, *-järvi*, *-joki* ja Urjalan *Raasinkangas* < saam. *rássi* 'ruoho', Karkkilan hiekkapohjainen mäki *Vuonteenmäki* < inarinsaam. *vuodâs* 'hiekkä', Pöytyän *Pöylijoki*

< saam. *bievla* 'päivi' ja *Tontereenmäki* < saam. *duottar* 'tunturi', Paimion *Muskmäki* < saam. *moski* 'läpipääsemätön paikka, umpiperä' tai *moskkas* 'synkkä, pilvinen', Lopen *Poskomäki* < saam. *boska* 'väinönputki', Merimaskun *Köylijärvi* < saam. *geavli* 'kaari' (vrt. yllä mainittuun *Köyliöjokeen*), Perniön *Joksumäki* < saam. *juoksa* 'jousi' (sana tavataan laajalti myös saamelaisena henkilönnimenä), Alastaron *Rutovuori* < saam. *rohtu* 'ryteikkö' ja Uudenkaupungin kylännimi *Kukainen* (< **kukkainen*) < saam. *guhkki* 'pitkä' (kylä sijaitsee pitkänomaisessa saarella).

Myös lounaisimmassa Suomessa esiintyy siis vanha kerrostuma saamelaisnimistöä. Substraattiin viittaavat kyseisen nimistön typologiset piirteet: siihen kuuluu ensi sijassa appellatiivikantaisia luonnonpaikkojen nimiä. Lainanimistö on myös olennaisesti samantyyppistä kuin Sisä-Suomessa ja Lapissa. Niinpä Varsinais-Suomenkin voidaan katsoa täyttävän substraattialueen tuntomerkit. Rannikolta levinnyt suomalainen väestö on siis syrjäyttänyt Kokemäenjoen varren aiemman saamelaisen kielimuodon rautakauden keskivaiheilla, mutta kielitieteen valossa ei ole syytä olettaa rannikonkaan suomalaisasutuksen olevan rautakautta vanhempaa. Todennäköisesti samantapainen prosessi on tapahtunut Suomen lounaisrannikolla vain vähän aikaisemmin. (Toinen kysymys on, kuinka vanhaa oletettu lounainen saamelaisasutus on ollut. Todettakoon, että vaikka se näyttää edeltäneen suomalaista, ei ole mitään syytä olettaa senkään olleen ikiaikaista.)

Suomen saamelaista nimikerrostumaa ei ole systemaattisesti tutkittu 1940-luvun jälkeen, ja kaikeksi siksi sen laajuutta ei usein ole otettu lukuun. Saamelaisperäisen nimistön olemassaolo näyttää toisinaan jopa unohtuvan; Suomen paikannimistön etymologiaa voidaan käsitellä ikään kuin saamelaisia nimiaineksia ei olisikaan. Mieleen

tulee Johanna Halosen ja Petri Hiltusen Virittäjässä vuonna 2001 käymä keskustelu Porvoonjoen asutushistoriasta ja paikannimistöstä, jonka kirvoittajana oli Halosen (2000) artikkeli aiheesta. En tässä ota kantaa keskustelussa esitettyihin väitteisiin, mutta on mielenkiintoista havaita, että voidaan yksityiskohtaisesti pohtia monien eri heimojen ja kansallisuuksien vaikutusta asutushistoriaan ja nimistöön lainkaan mainitsematta sitä, että alueella on hyvin todennäköisesti ollut myös saamelaista väestöä, jonka jälkiä lienee nimistössäkkin.

Suomalaisen historiatieteen vakiintuneisiin myytteihin näyttää kuuluvan käsitys, ettei saamelainen väestö ole muodostanut aitoa »asutusta», koska saamelaiset eivät yleensä ole harjoittaneet maanviljelyä. 1900-luvulla julkaistusta kirjallisuudesta löytää mielin määrin viittauksia lappalaisiin, jotka ovat »asustelleet», »kalastelleet» ja »kierrelleet porojensa perässä» eri puolilla Suomea. Arvottavilla sanavalinnoilla on alun perin rakennettu nationalistista historiakäsitystä, joka pyrki korostamaan suomalaisten oikeutta kolonisoituihin alueisiin. Syntynyt kuva elää valitettavasti yhäkin Suomen historian standardiesityksissä. Edistystä on tapahtunut lähinnä siinä, että anakronistinen viittaus poronhoitoon on jätetty pois ja etnonyymi *lappalainen* on korvattu uudemmalla *saamelaisella* (ks. esim. Jutikkala ja Pirinen 2002: 19–20).

Tällaiselta pohjalta onkin helppo muitakin mutkitta sivuuttaa saamelaisten osuus asutushistoriassa ja esittää vaikkapa sellaisia arveluja, että Porvoonjoen varren *Valkamaa* ja *Takaniemi* voisivat olla »kivikautisia» paikannimiä, kuten Halonen alkuperäisessä artikkelissaan (2000: 420) ehdotti. On kuitenkin ilmeistä, että suomen kielen esiintyminen Suomessa — saati Porvoonjoella, joka on myöhään kultivoitua aluetta — on ajallisesti rajallinen ilmiö, ja

tällä tulisi olla implikaationsa nimistöntutkimukseen.

Tässä tilanteessa kaikki uusi saamelaisnimistöön liittyvä tutkimus onkin erityisen tervetullutta. Kun etnisen historian ja »alkuperän» jäljittäminen on kielitieteen ja arkeologian alalla viime vuosikymmeninä ottanut monia edistysaskelia, olisi aika nostaa myös tietomme saamelaisesta substraatinimistöstä ajanmukaiselle tasolle. Närhen ja Salon tutkimukset varmasti osaltaan innoittavat muitakin pohtimaan saamelaisperäisen nimistön etymologisia ongelmia ja asutushistoriallista tulkintaa. ■

ANTE AIKIO

Yliopistokatu 36 A 203

90570 Oulu

sähköposti: *ante.aikio@oulu.fi*

ARKISTOLÄHDE

Nimiarkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

PAINETUT LÄHTEET

AIKIO, ANTE – AIKIO, ASLAK 2001: Heimo-vaelluksista jatkuvuuteen — Suomen väestöhistorian tutkimuksen pirstoutuminen. – *Muinaistutkija* 4 s. 2–21.

AIKIO, ANTE (tulossa): Sami substrate toponyms in Finland. – Ritva Liisa Pitkänen & Janne Saarikivi (toim.), *Borrowing of place names in the Finno-Ugric languages*. *Onomastica Uralica* 4.

HALONEN, JOHANNA 2000: Rautakautista asutusta etsimässä — Askolan asutushistoriaa paikannimistön valossa. – *Virittäjä* 104 s. 416–435.

ITKONEN, T. I. 1920: Lappalaisperäisiä paikannimiä suomenkielen alueella. – *Virittäjä* 24 s. 1–11, 49–57.

— 1926: Lisää Keski- ja Etelä-Suomen

lappalaisperäiseen paikannimistöön. – *Virittäjä* 30 s. 33–35.

— 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945*. Helsinki: WSOY.

ITKONEN, TERHO 1993a: Mistä Korpilahden Vaaru sai nimensä? – *Keskisuomalainen* 20.4.1993.

— 1993b: Lapin perua Sisä-Suomen sanastossa ja paikannimissä. – Ulla-Maija Kulonen (toim.), *Festschrift für Raija Bartens zum 25.10.1993* s. 159–168. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 215. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

JAAKKOLA, JALMARI 1911: *Köyliö-nimestä. – Satakunta-kotiseututkimuksia II* s. 97–101. Helsinki: Satakuntalainen osakunta.

JUTIKKALA, EINO – PIRINEN, KAUKO 2002: *Suomen historia*. Kuudes, uudistettu painos. Helsinki: WSOY.

KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

LEHTIRANTA, JUHANI 1989: *Yhteissaamelainen sanasto*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 200. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

SALO, UNTO 2000: Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta. – Jukka Peltovirta (toim.), *Hämeen käräjät I* s. 18–231. Hämeenlinna: Hämeen heimoliitto ry ja Harjavalta: Emil Cedercreutzin säätiö.